

Razgovor

JACQUES REVEL¹

Jacques Revel francuski je povjesničar, rođen u Avignonu 1942. godine. Svoje je obrazovanje stekao studirajući na cijenjenoj visokoj školi L'École Normale Supérieure te na Sveučilištu Sorbonne. Svoj je put u akademskoj zajednici započeo kao asistent na Faculté des Lettres et Sciences Humaines de l'Université de Paris (1969.-1970.). Između 1973. i 1977. zaposlen je u *Centre National de la Recherche Scientifique*. Od 1978. je zaposlen na L'École des Hautes Etudes en Sciences Sociales gdje je postao i *directeur d'études* (redovni profesor u trajnome zvanju). Kroz svoju je karijeru predavao na mnogim sveučilištima i fakultetima po cijelome svijetu, bio je i redovni pozvani predavač na *Institute of French Studies* Sveučilišta u New Yorku, od njegovog osnutka 1978., te predsjednik L'École des Hautes Etudes en Sciences Sociales između 1995. i 2004. Specijalizirao se za historiografiju i teme iz sociološke i kulturne povijesti rane i moderne Europe (16. i 19. stoljeće). Autor je i koautor brojnih knjiga i radova, između ostalih: *Une politique de la langue*, *Les Universités européennes du XVIe au XVIIIe siècle: Histoire sociale des populations étudiantes*, *Logiques de la foule*, *L'affaire des enlèvements d'enfants*, *Paris 1750*, *Jeux d'échelles*. *La micro-analyse à l'expérience*, *Penser par cas*. Godine 2006. izdao je i *Un parcours critique. Douze essais d'histoire sociale*. Danas je jedan od počasnih članova redakcije časopisa *Anali*.

Pro tempore: Pod pretpostavkom da se slažete s postojanjem „paradigme Analā“, što je ona za Vas?

Revel: Često sam zagovarao ideju da ne postoji samo jedna paradigma Analā, nego prije niz prilagodbi jednog programa koji su u velikoj mjeri odredili

uvjeti, posve drugačiji nego što su bili u vrijeme pokretanja časopisa i nastanka pokreta oko njega. Sam program zapravo je otvoreno i odlučno sučeljavanje povijesti i drugih društvenih znanosti. Prema tome, taj je prijedpor očito išao u različitim pravcima, čak i samo u okviru Francuske – a nema razloga da se

zatvaramo samo u francuski okvir. *Anali* nisu jedino nastojanje u tom pravcu: ima i drugih, istovremenih i kasnijih, u Njemačkoj, Sjedinjenim Američkim Državama i Engleskoj. No taj je pokušaj nedvojbeno bio dugotrajniji i uporniji. Dodao bih da taj historioografski pokret, koji po mom mišljenju, premda se često tvrdi suprotno, nije „škola“, da je vrlo malo teorijski, osobito zbog starog neprijateljstva francuskih povjesničara prema filozofiji povijesti. On je mnogo više praktičan i metodičan, u svakom slučaju, po načinu rada jako je empirijski.

***Pro tempore:* Zašto je ukupni rad oko *Analā* (uz neke iznimke) naizgled fokusiran na razdoblje prije 1789.? Kako se danas u Francuskoj promišlja povijest 20. stoljeća?**

Revel: Istina je da su povjesničari *Analā* dugo bili okrenuti starim društvima, predindustrijskim, ako hoćete. Međutim, to nije bio izbor utemeljitelja *Analā* Marca Blocha i Luciena Febvrea koje su, iako stručnjaci, za srednji vijek prvi, a za 16. stoljeće drugi, istinski zanimali svi aspekti preobrazbe suvremenog društva. No, ja mislim da je zanimanje historioografskog pokreta za fenomene strukture, za spore mijene, za ono što je Braudel, kao predstavnik sljedeće generacije nazvao „dugotrajnošću“ potaknulo proučavanje stabilnijih društava. Danas više nije tako: zato što mi očito imamo manje povjerenja u moć struktura i jedno zato što nas više zanimaju prekidi i oblici promjena, bile one suvremene ili stare. Dugo je odbacivana povijest politike kao površna i odviše jednostavna. No, nakon 1980-ih godina, radovi Mauricea Agulhona, François Fureta i Mone Ozouf, da spomenemo samo nekoliko najvećih imena između mnogih, pokazuju da su se stvari stubokom promijenile.

***Pro tempore:* Kada ste pisali o sveučilištima u Francuskoj od 1500. do 1800. koristili ste metode historijske demografije i kvantitativne historije kako biste stvorili sliku svakodnevnih socijalnih odnosa i njihov mentalni značaj. Koliko su, prema Vama, metode kvantitativne i serijalne povijesti, kakvu je zgovarao Pierre**

Chaunu, iskoristive i u današnjim studijama?

Revel: Da, istraživanje koje sam proveo s prijateljem Dominiqueom Julianom o studentskoj populaciji na francuskim sveučilištima u moderno doba uglavnom je počivalo na obradi kvantitativnih vrela, registarskih knjiga upisanih i diplomiranih – bogat i klasičan izvor koji nam jedini može dati pregled svih mijena kroz tri još uvijek slabo istražena stoljeća. No, ponajprije moramo, poput Lawrencea Stonea za Englesku, Wilhelma Frijhoffa za Ujedinjene Pokrajine, Richarda Kagana za Španjolsku, pokušati definirati koja je bila funkcija sveučilišta u društvu, što su ona nudila, kakva im je bila mobilnost i koje su povlastice, naprotiv, utvrđivala. Stoga je izbor vrela odgovarao našem projektu, koji se temeljio na retrospektivnoj sociologiji, u našem slučaju jako nadahnutoj, s pitanjima koja su 1960-ih godina postavili sociolozi poput Pierrea Bourdieua ili Jean-Claudea Passerona o suvremenom sistemu obrazovanja. Kvantitativna i serijalna historija danas više nije u modi kao nekoć i danas nedvojbeno imamo manje povjerenja u snagu brojeva. No bila bi šteta, ako ne i kontraproduktivno, kad bismo zaboravili sve što je ona pridonijela zvanju povjesničara, čak i mimo rezultata koje nam je pribavila i koja je još uvijek podloga naših znanja o društvima iz prošlosti. Ona je promijenila naš odnos prema ciljevima; upozorila nas je da te ciljeve gradimo na jasnim pretpostavkama i da nakon toga moramo empirijski provjeravati: ukratko, da je sveukupna historija problem. Samo se po sebi razumije da to vrijedi za proučavanje suvremenog svijeta baš kao i najstarijih društava, budući da su njezina vrela mnogo pogodnija.

***Pro tempore:* Odakle kod francuskih povjesničara toliki interes, gotovo fascinacija, smrću?**

Revel: Ne mislim da postoji određena fascinacija smrću kod francuskih povjesničara, prije skup radova objavljenih 1960-1970-ih godina vrlo različitih istraživača i uz pomoć vrlo različitih metoda o stavovima prema životu (rođenje, brak, seksualnost) i prema smrti. Oni su ujedno, zahvaljujući novoj povijesnoj demografiji, unijeli nove pristupe

u istraživanje povijesti društva (Svi jednaki? Svi različiti?) i u ono što se tada zvalo poviješću mentaliteta. Povjesničari poput Philippea Arièsa, Michela Vovellea i drugih tada su smrt shvaćali kao „isključivo društvenu činjenicu“ u značenju koje je antropolog Marcel Maus dao tom izrazu.

Pro tempore: Marc Bloch često je zagovarao ozbiljan pristup metodama komparativne historije. Mislite li da upravo ona nedostaje u suvremenim djelima povjesničara oko *Analā*, koja se često fokusiraju tek na regionalne aspekte?

Revel: O komparativnoj se historiji više govori nego što ju se prakticira, vjerojatno zato što je to povjesničarima najteže, jer se uvijek radije drže svog predmeta istraživanja. Ona je bila glavni projekt *Analā* i s pravom ovdje spominjete rad Marca Blocha o agrarnim strukturama, feudalnome društvu, plemstvu, monarhijskim svetinjama itd. To je djelo iznimno, no komparativni postupak i dalje je jedan od glavnih pokušaja procjenjivanja i oblikovanja, što je odlika dijela ekonomske i socijalne povijesti, serijalne historije kulturnih praksa, historijske antropologije 1970-ih i/do 1980-ih godina. Onemogućuje li monografija usporedbu? I da i ne, jer može biti zatvorena ili otvorena. Ona je često uobičajeni okvir nekog povijesnog istraživanja, osobito kad se radi o prvome radu, jer omogućava ovladavanje vrelima i proučavanjem područjem. No, nakon toga, postoji izbor hoćemo li se zaustaviti na okviru monografije ili će nam ona, naprotiv, poslužiti kao temelj za razložnu usporedbu.

Pro tempore: Povijest Francuske nepobitno je povezana s pitanjem nacije i uspona nacije, kao što ste sami zaključili (Hartog/Revel 2002: 2). Kako bi onda izgledala povijest Francuske napisana na brodelovski način? Je li takav projekt uopće izvediv?

Revel: Ali Braudel je napisao povijest Francuske, samo ju nije dovršio do 1985., kada je preminuo, i tri su knjige objavljene pod naslovom *Identitet Francuske*. To je vrlo zanimljiv pokušaj, jer ne polazi od stava da se povijest Francuske piše pod znakom

nužnosti, što je često slučaj s nacionalnim povijestima, nego pod znakom mogućnosti: kakve bi druge Francuske bile moguće u ovom ili onom trenutku u povijesti. Čini mi se da se takvo shvaćanje može prepoznati u nekim drugim pokušajima da se povijest Francuske u gotovo istom trenutku opiše drugačije, a to su *Mjesta za pamćenje*, koja je od 1984. do 1992. vodio Pierre Nora ili *Povijest Francuske* koju smo od 1989. do 1993. mi objavljivali, André Burguière i ja.

Pro tempore: Tijekom 1970-ih godina EHESS se počeo sve više zanimati za političke studije. Koji su razlozi takvoj promjeni? Kakva je uloga francuske politike u formiranju snažnih utvrda smjera historiografije kojeg su zastupali povjesničari oko *Analā*, kao što je EHESS?

Revel: Ponovno otkrivanje – bolje bi bilo reći: ponovno izmišljanje politike u EHESS-u 1980-ih godina nema nikakve veze s tradicionalnom političkom historijom. EHESS više pokušava razumjeti kako je politika, njezin izdvojen prostor i njezini oblici, u određenom trenutku (recimo, u 18. stoljeću) postala bitni uvjet kolektivnog iskustva. Usredotočila se na razmišljanja o Revoluciji, u povodu dvjestote obljetnice, ali i o republikanskoj i demokratskoj kulturi, na koju se više nije gledalo kao na nešto što se samo po sebi razumije, no bilo je i utjecaja anglosaksonske problematike, primjerice škole u Cambridgeu. Međutim, ne vjerujem da ima neke veze sa suvremenim francuskim političkim procjenama.

Pro tempore: Vaš stav o povijesti i drugim društvenim znanostima izražen je i kada u članku „History and the social sciences“ („Povijest i društvene znanosti“) kažete: „za *Anale*, povijest i društvene znanosti slabije funkcioniraju preko simplifikacija i apstrakcija, nego preko uslozňavanja“ (Revel 2003: 399). Mislite li da je i taj model „posuđivanja“ metoda iz drugih znanosti doveo do dezintegracije „škole“ *Analā* nakon 1970-ih?

Revel: Ne. No, ne mislim ni da je bilo dezintegracije „škole“ *Analā* poslije 1970., baš kao ni same „škole“

Analā i to iz razloga koje sam prije naveo. Međutim, sasvim sigurno je bilo dubokih promjena. Mislim da je naraštaje *Analā* jako usmjerila sociološka paradigma durkheimovskog nadahnuća koja je prvenstveno proučavala zakonitosti i nužno prolazila kroz ono što sam nazvao simplifikacijom i apstrakcijom, odnosno, isticanjem ograničenog broja čvrsto postavljenih varijabli. To je postupak kvantitativne ili serijalne historije. U tom je okviru obrazovana moja generacija povjesničara. Napustila ga je između 1970-ih i 1980-ih godina i zainteresirala se za druge načine rada, intenzivnije i koji prvenstveno uzimaju u obzir svu složenost određene situacije. U isto su se vrijeme talijanska mikrohistorija, nje-mačka *Alltagsgeschichte* i drugi pokušaji odlučili za slične izbore. Jednako tako i brojni antropolozi i sociolozi. A s tog gledišta, ne bih rekao da se povijest po *Analima* distancirala od društvenih znanosti.

Pro tempore: Kako gledate na problem partikularnih povijesti, koje su i danas sve češće prisutne, a bile su česte i kod brojnih povjesničara oko *Analā*?

Revel: Mislim da u Francuskoj, baš kao i drugdje, ideja kolektivnog subjekta, društva, nacije, klase, ima manju snagu nego prije i da je na neki način „oslobodila“ identitete i pojedinačne povijesti – društveni život i interese povjesničara i drugih stručnjaka za društvene znanosti.

Pro tempore: Kako objašnjavate „povratak“ interesa za naraciju, koji su klasični povjesničari oko *Analā*, poput Blocha i Febvrea, toliko izbjegavali?

Revel: Ta je pojava zahvatila suvremenu historijsku produkciju u cjelini. U Francuskoj je možda vidljivija zato što su *Anali* zagovarali koncepciju povijest – problem umjesto povijest – priča. Ta se promjena može iščitavati na različite načine. U njoj se može vidjeti povlačenje nakon što se poljuljalo povjerenje u povijest kao društvenu znanost. To je gledište 1979. obranio L. Stone u poznatome članku, nakon čega se taj veliki povjesničar vratio svojim velikim kvantitativnim projektima... U njoj

se može vidjeti, a to je slučaj sa mnom, i izraz osvješćivanja kognitivnih mogućnosti vezanih uz priču. U više sam navrata pokušao pokazati da je sam izbor naracije način modeliranja povijesne zbilje. S druge strane, filozof Paul Ricoeur nas je podsjetio da je po svoj prilici iluzorno vjerovati da se povjesničar može osloboditi priče kao izvora i tim se povodom poslužio *Mediterranom* Fernanda Braudela.

Pro tempore: U čitavom dijapazonu tema i problema koje su otvorili ili obradili povjesničari oko *Analā*, kako ste vi došli na povijest filma?

Revel: Osobno nisam radio na povijesti filma, za razliku od nekih mojih kolega poput Marca Ferroa. Samo sam se jednom upustio u takav ogled, kada sam postupak u filmu *Blow up* Michelangela Antonionija (1967.) pokušao usporediti s igrom „stupnjevanja“, s variranjem razina promatranja i analize, u kojima vidim snažan izvor za rad povjesničara.

Pro tempore: Često Vas se navodi kada je u pitanju definiranje modernizacije. Neki Vaša viđenja nazivaju „pragmatičkim realizmom“. Kako biste definirali modernizacijski proces znanosti? Po čemu je period od 1650. do 1800. ključan za intelektualne pomake?

Revel: Suzdržan sam, kao i mnogi drugi, prema teorijama modernizacije. Ne radi se o nijekanju činjenica: svijet se promijenio, naša se društva danas mijenjaju brže nego ikada. Ali teorije modernizacije unose teološku perspektivu, što je po mom mišljenju opasno za povjesničara, jer sadašnjost uzimaju kao obrazac, kao mjeru prošlosti, a zapravo, povijest i pod prijetnjom anakronizma treba procjenjivati polazeći od prošlosti. S tog gledišta, blizak mi je pokret koji su prije dobrih deset godina lansirali *science studies*: znanost treba proučavati u kontekstu njihove proizvodnje i njihova iskaza.

BILJEŠKE

- 1 S francuskog jezika prevela Mihaela Vekarić.

Pro Tempore

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 8/9, 2010.-2011.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
godina VII, broj 8-9, 2010-2011.

Glavni i odgovorni urednik
Filip Šimetin Šegvić

Počasni urednik
André Burguière

Uredništvo
Tomislav Brandolica, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Filip Šimetin Šegvić,
Nikolina Šimetin Šegvić, Stefan
Treskanica

Urednici pripravnici
Marta Fiolić, Kristina Frančina, Sanda
Vučićić

Redakcija
Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Nikolina Šimetin Šegvić,
Filip Šimetin Šegvić, Stefan Treskanica,
Sanda Vučićić

Tajnica uredništva
Martina Borovčak

Recenzenti
dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Ivan Botica
Miodrag Gladović, d.i.e.
dr. sc. Borislav Grgin
dr. sc. Mirjana Gross
dr. sc. Željko Holjevac
dr. sc. Nenad Ivić
Branimir Janković, prof.
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
mr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Isao Koshimura
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Radivoj Radić
Danijel Rafaelić, prof.
dr. sc. Drago Roksandić
dr. sc. Relja Seferović
dr. sc. Boris Senker
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ-Šoljan

Lektura i korektura
Marta Fiolić
Ana Jambrišak
Vedrana Janković
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić
Tajana Vlaisavljević

Dizajn i priprema za tisak
Tomislav Vlainić
Lada Vlainić

Prijevodni s engleskog jezika
Tomislav Brandolica
Jelena Krilanović
Tina Kužić, prof.
Marko Lovrić
Marija Marčetić
Judita Mustapić
Andrea Pečnik
Marko Pojatina
Prijevodi s njemačkog jezika
Sara Katanec
Mirela Landsman Vinković
Azra Plićanić Mesić, prof.
Filip Šimetin Šegvić
Prijevodi s francuskog jezika
Marta Fiolić
Tea Šimičić
Marina Šegvić, prof.
Mihaela Vekarić
Prijevodi sa slovenskog i srpskog jezika
Krešimir Matešić
Prijevodi s talijanskog jezika
Marina Šegvić, prof.

Izdavač
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb

Tisak
ZT ZAGRAF

Naklada
Tiskano u 300 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo stavove
autora i ne predstavljaju nužno stavove
i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financijski su
omogućili:
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
DTM GRUPA d.o.o.,
NARCOR d.o.o.,
TRANSPORTI KRAJAN d.o.o.,
HEMA d.o.o.,
KEMOKOP d.o.o.,
EUROGRAF d.o.o.,
Privatne donacije: S. S., M. F., prof.
dr. Drago Roksandić, Marko Lovrić,
Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin
Šegvić, Tomislav Brandolica.

Redakcija časopisa Pro tempore svim
se donatorima iskreno zahvaljuje na
financijskoj podršci!
Redakcija se također posebno
zahvaljuje gospodinu Zlatku Ožboltu,
dia na trudu i pomoći. Zahvaljujući
njemu, put do izdavanja ovog broja
bio je mnogo lakši. Gospodinu Zoranu
Ivankoviću isto tako dugujemo veliku
zahvalu što nam je izašao u susret
prilikom tiskanja časopisa.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

E-mail:
pt.redakcija@gmail.com
phillip.simetinsegvic@gmail.com